

ANTONI GRABOWSKI

<https://orcid.org/0000-0003-4056-7864>Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla
Polskiej Akademii NaukWINCENTY KADŁUBEK I ALEKSANDER WIELKI.
PRZYCZYNEK DO ERUDYCJI MISTRZA
WINCENTEGO KADŁUBKA

Abstrakt: Artykuł omawia nieznane dotąd źródło wiedzy Wincentego Kadłubka na temat Aleksandra Wielkiego, legnicką *Historia Alexandri*. Oprócz ukazania wspólnych słów i narracji obydwu tekstów przedyskutowana jest dotychczasowa literatura. Legnicka *Historia Alexandri* została opisana i wydana jako dzieło późnośredniowieczne przez Alfonsa Hilke na początku XX w. Jednakże dzięki ustaleniom Julie Barrau możemy stwierdzić, że jest to tekst z XII w. powstały w kręgu uniwersytetu w Paryżu.

Słowa kluczowe: Wincenty Kadłubek, Aleksander Wielki, *Historia Alexandri*, Alfons Hilka, biblioteki kościoła św. św. Piotra i Pawła.

Abstract: The article explores a previously unknown source of Wincenty Kadłubek's knowledge about Alexander the Great, the so-called *Historia Alexandri* from Legnica. It highlights the shared language and narratives found in both texts and reviews existing literature on the subject. *Historia Alexandri* from Legnica was described and published as a late medieval work by Alfons Hilke in the early twentieth century. Recent findings by Julie Barrau suggest, however, that it is actually a twelfth-century text, probably produced within the circle of the University of Paris.

Keywords: Wincenty Kadłubek, Alexander the Great, *Historia Alexandri*, Alfons Hilke, Libraries of St Peter and St Paul's Church.

Zmarły przed 800 laty Mistrz Wincenty Kadłubek, biskup Krakowa między 1208 a 1218 r., to jeden z najwybitniejszych europejskich kronikarzy przełomu XII i XIII w., a jego dzieło zwraca uwagę wyszukany m językiem

sprawiającym wiele kłopotów tak tłumaczom, jak i badaczom¹. Był on wszechstronnie wykształcony, a jego erudycja, źródła wiadomości, cytatów czy idei stanowią temat licznych publikacji². W niniejszym artykule chcę podjąć próbę dookreślenia jednego ze źródeł, z którego Mistrz Wincenty czerpał wiadomości na temat Aleksandra Wielkiego. Zagadnienie to jest ważne dla badań nad Kadłubkiem i jego kroniką, ale także szerzej — dla badań odnoszących się do kronikarstwa XIII w.

Marian Plezia w swojej edycji kroniki Wincentego Kadłubka nie tylko bardzo starannie przygotował sam tekst, lecz także opatrzył go również dokładnym komentarzem. Punktem wyjścia naszych rozważań jest jedna jego uwaga. Chodzi o pierwszą księgę kroniki, jak ją określił Jacek Banaszkiewicz, *dzieje bajeczne*³, a konkretnie o pewien szczególny passus

¹ W tekście będę korzystać z wydania przygotowanego przez Mariana Plezia: *Mistrz Wincentego zwanego Kadłubkiem Kronika polska*, wyd. M. Plezia, Kraków 1994 (Monumenta Poloniae Historica. Series Nova, t. 11). Istnieje tłumaczenie na język polski przygotowane przez Brygidę Kürbis, jednakże opiera się ono na starszym wydaniu dzieła Wincentego i na jej własnej pracy nad rękopisami: Wincenty Kadłubek, *Kronika polska*, tłum. B. Kürbis, Wrocław 2003. Przy wszystkich zastrzeżeniach tłumaczenie to jest wystarczające w kontekście omawianego tutaj tematu. O Kadłubku m.in. J. Banaszkiewicz, *Polskie dzieje bajeczne mistrza Wincentego Kadłubka*, Wrocław 1998; idem, *Mistrz Wincenty i naśladowcy — wizje najstarszych dziejów Polski XIII–XV wieku*, w: *Przeszłość w kulturze średniowiecznej Polski*, red. J. Banaszkiewicz, A. Dąbrówka, P. Węcowski, t. 1, Warszawa 2018, s. 269–306; Z. Kałuża, *Lektury filozoficzne Wincentego Kadłubka. Zbiór studiów*, Warszawa 2014; B. Kürbis, *Motywy makrobiańskie w Kronice Mistrza Wincentego a szkoła Chartres*, St. Żr. 17, 1972, s. 67–79; R. Rutkowski, *Jak opowiedzieć o zwycięstwie nad Cezarem? Próba nowego spojrzenia na przekaz Mistrza Wincentego (I, 17)*, KH 126, 2019, 3, s. 453–80; idem, *The Platonic Concept of the Memory of Ancient Deeds in the Chronicles of Master Vincentius and Theodoricus the Monk*, APH 112, 2015, s. 109–40; cały tom St. Żr. 20, 1976. Przeglądowo także m.in. *Onus Athlanteum. Studia nad Kroniką biskupa Wincentego*, red. A. Dąbrówka, W. Wojtowicz, Warszawa–Szczecin 2009 (Studia Staropolskie. Series Nova, t. 25) — tam na s. 476–527 zestawienie literatury na temat Wincentego przygotowane przez Karola Kollingera; *Writing History in Medieval Poland. Bishop Vincentius of Cracow and the „Chronica Polonorum”*, red. D. von Güttner-Sporzyński, Turnhout 2017 (Cursus Mundi, t. 28). W tym miejscu za liczne uwagi krytyczne do tekstu dziękuję Rafałowi Rutkowskiemu i Pawłowi Żmudzkowskiemu. Część pracy nad artykułem miała miejsce w ramach grantu „Państwo i wspólnota narodowa w «Kronice polskiej» Wincentego Kadłubka. Wizja i recepcje” (NPRH/F/SP/0017/2024/13).

² K. Chmielewska, *Rola wątków i motywów antycznych w „Kronice polskiej” Mistrza Wincentego zwanego Kadłubkiem*, Częstochowa 2003; eadem, *The Impact and Influence of Antiquity and the Bible in the „Chronica Polonorum”*, w: *Writing History in Medieval Poland*, s. 119–37; M. Sosnowski, *Kilka uwag o srebrnym pierścieniu z inskrypcją z Tumu pod Łęczycą*, KHKM 72, 2024, 3, s. 292–94. Szczególnie wartościowym przyczynkiem do kwestii erudycji Kadłubka jest praca R. Rutkowski, *Dwuwersz o Mieszku III Starym. Przyczynek do erudycji Mistrza Wincentego Kadłubka (IV, 22,5)*, St. Żr. 57, 2019, s. 31–45.

³ J. Banaszkiewicz, *Polskie dzieje bajeczne*.

z dialogu pomiędzy Janem i Mateuszem (identyfikowanymi z arcybiskupem gnieźnieńskim Janem i biskupem krakowskim Mateuszem). Tam, odpowiadając na wiadomości o wydarzeniach w Polsce przedstawiane przez Mateusza, Jan dawał przykłady podobnych zdarzeń z historii powszechnej.

Interesuje mnie tutaj opis wyprawy Aleksandra Wielkiego na Polskę, do której impulsem było zabicie posłów Aleksandra przez starożytnych Polaków. Co przedniejszych z nich połamano kości, a ich skóry wypchano algami oraz złotem, a następnie wysłano do Aleksandra z listem odrzucającym jego żądania. Wyprawa ta zakończyła się dla Aleksandra pyrrusowym zwycięstwem. Zdobył stolicę Polaków, ale kosztowało go to tyle strat, że, jak stwierdził w liście do niego Arystoteles, nieomal zagrożiło jego panowaniu. Jednym z kluczowych momentów najazdu Macedończyka na Polskę był podstęp Lestka, przyszłego króla Polaków, polegający na ustawieniu drewnianych, pomalowanych na złoto i srebrno, hełmów i tarcz, które udawały armię Polaków na wzgórzu, i podpaleniu ich, kiedy argyraspidzi Aleksandra się na nie rzucili. Następnie Polacy, pokonawszy w zasadzce część oddziałów Macedończyka, przebrali się za nich i dostawszy się do głównego obozu najeźdźców, wywołali tam wzajemną rzeź wśród Macedończyków. Nieomal schwytaliby samego Aleksandra, któremu jednak udało się odkryć podstęp i uciec⁴.

Po opisanu wyprawy Aleksandra Wielkiego na Polskę Mistrz Wincenty dał głos Janowi, który dziwił się, że Polacy tak bardzo obrazili Aleksandra. Ów Jan przyrównuje ich odpowiedź na wezwanie do poddania się do tej, którą Aleksander otrzymał od mieszkańców Koryntu. Zdziwił się też, że Lestkowi tak udało się zwieść Aleksandra, chociaż on sam zastosował podobny podstęp wojenny, gdy kazał przywiązać do ogonów i rogów wołów idących z jego wojskiem gałęzie, tak iż wojskom Dariusza zdawało się, że naciera na nich także las⁵. Przy wspomnieniu Koryntu Plezia zanotował w przypisie: „loci de Corinthiis (recte Tyriis)”, dodatkowo wskazując na Juliusza Waleriusza i jego *Res gestae Alexandri Macedonis* jako źródło informacji dla Kadłubka⁶. Rzeczywiście, w dowolnym opracowaniu

⁴ Mistrza Wincentego zwanego Kadłubkiem *Kronika polska*, I,9,1–11, s. 14–17. Kadłubek pisze o tym, że uniknął on „niesławy” (*inglorius*).

⁵ Ibidem, I,10,3–4, s. 17–18; J. Banaszkiewicz, *Podanie o Lestku i Złotniku*. Mistrza Wincentego „*Kronika Polska*” I 9, 11, St. Żr. 30, 1987, s. 39–50.

⁶ Wypada odnotować, że Eduard Mühle nie dostrzegł tutaj żadnego problemu i nie oznaczył tej wiadomości jako błędnej. Wincenty Kadłubek, *Die Chronik der Polen des Magisters Vincentius. Magistri Vincentii Chronica Polonorum*, tłum. E. Mühle, Darmstadt 2014 (*Ausgewählte Quellen zur Geschichte des Mittelalters. Freiherr vom Stein-Gedächtnis-ausgabe*, t. 48).

na temat wojen Aleksandra można znaleźć wiadomość, że musi tu chodzić o Tyr. Tak jednak Kadłubek nie napisał i nie jest to bez znaczenia dla moich rozważań na temat jednego ze źródeł erudycji biskupa Krakowa.

Błędy czy też raczej różnice między słowami kronikarza a materiałami, z których korzystał, zawsze stanowią pewien problem dla wydawców i historyków. Czasem można uznać, że te różnice wynikały z braku wiedzy autora czy też stanowiły zwykłą omyłkę. Ewentualnie można próbować tłumaczyć je tym, że nie były to błędy samego autora, skryby czy też wydawcy. Jednakże tego typu pomyłki, poza zmartwieniami dla wydawców i filologów, dają często okazję do zastanowienia się nad charakterem źródeł, z których informacje czerpał średniowieczny autor. Porównując teksty, można ustalić, co czytał kronikarz, czy była to konkretna kronika, czy też może dzieło innego autora, który ją cytował, zmieniając jej treść, tak jak w omawianym tutaj przypadku.

Należy dodać, że obecnie wiele ustaleń naukowych jest dokonywanych na podstawie obserwacji poprzednich pokoleń uczonych, często zapomnianych lub zignorowanych. Jako pierwszy na źródło wiadomości Kadłubka naprowadził nas uznany badacz opowieści o Aleksandrze Wielkim, Alfons Hilka, ale nie zdawał on sobie sprawy ze znaczenia swojego odkrycia⁷. Natrafił on w zbiorach biblioteki kościoła św. św. Piotra i Pawła w Legnicy na pewien piętnastowieczny rękopis papierowy, w którym na fol. 177r–183v znajduje się tekst zatytułowany w katalogu Wilhelma Gemolla *Historia Alexandri Magni*⁸. Czasem występuje w literaturze jako *Liegnitz historia Alexandri*⁹. Rękopis ten, opatrzony numerem 51, po II wojnie światowej zaginął, ale szczęśliwie przetrwał zawieruchę wojenną. Został on ostatnio odnaleziony przez Wojciecha Mrozowicza w berlińskiej Staatsbibliothek¹⁰.

W poniższych uwagach o rękopisie opieram się na ustaleniach poczynionych przez Mrozowicza do przygotowywanego przez niego katalogu rękopisów. Nie są to jeszcze ostateczne wnioski. W rękopisie zawarto bardzo różnorodne teksty, dla których trudno znaleźć wspólny mianownik.

⁷ A. Hilka, *Studien zur Alexandersage I: Die Liegnitzer „Historia Alexandri Magni”*, „Romanische Forschungen. Vierteljahrsschrift für romanische Sprachen und Literaturen” 29, 1911, s. 1–30; zawczasu zapowiedziane w: idem, *Eine bisher unbekannte lateinische Version des Alexanderromans aus einem Codex der Petro-Paulinischen Kirchenbibliothek zu Liegnitz*, „Jahres-Bericht der Schlesischen Gesellschaft für vaterländische Cultur” 1907, s. 24–33.

⁸ O samej bibliotece m.in.: H. Szwejkowska, *Z dziejów biblioteki kościoła św. Piotra i Pawła w Legnicy jako ksiąźnicy miejskiej i szkolnej*, *Sobótka* 18, 1963, 2, s. 141–50.

⁹ W. Gemoll, *Die Handschriften der Petro-Paulinischen Kirchenbibliothek zu Liegnitz*, *Liegnitz* 1900, s. 48–51.

¹⁰ Staatsbibliothek zu Berlin, Ms. Lat. fol. 902 (A 51).

Papier pochodzi z przełomu XIV i XV w., a samo pismo jest piętnastowieczne. Według Gemolla całość rękopisu miała wyjść spod ręki jednej osoby, jednakże spostrzeżenie to budzi wątpliwości.

Warto zaznaczyć, że w rękopisie interesujący nas tekst zatytułowano *Historia Alexandri Magni compendiosa*. Nic nie wskazuje na to, że był on postrzegany przez autora rękopisu jako część jakiejś większej całości. W XV w. *Historia* mogła więc występować jako samodzielny tekst, co nie jest niczym niezwykłym. W podobny sposób funkcjonowała także opowieść o Aleksandrze Wielkim z kroniki Frutolfa z Michelsbergu, która trafiła jako odrębny tekst choćby do kodeksu eugeniuszowskiego zawierającego kronikę Wincentego Kadłubka¹¹. *Historia* o Aleksandrze nazywana jest legnicką, ale trzeba zaznaczyć, że nie wiadomo, kiedy rękopis ją zawierający znalazł się w Legnicy. Glosy do tekstu kroniki Marcina Polaka, umieszczonej w tym rękopisie (fol. 20v–69v), wskazują, że był on na Śląsku już w XV w., ale nie pozwalają one jednoznacznie stwierdzić, czy tamże powstał. Nie można nawet wykluczyć, że został on spisany w samej Legnicy¹². Jednakże prawdopodobnie pojawił się w zbiorach biblioteki kościoła św. św. Piotra i Pawła dopiero po drugiej połowie XVI w., gdyż w opracowanym w tamtym czasie katalogu nie ma wzmianki ani o nim, ani o niczym, co mogłoby przypominać tenże rękopis¹³.

Historia Alexandri została wydana przez Hilkę¹⁴, który przy tej okazji wskazał na pewne podobieństwa pomiędzy nim a kroniką Kadłubka, odwołując się do trzech podanych poniżej przykładów¹⁵. Pomimo niezwykle ciekawego odkrycia artykuł Hilki przeszedł w polskich badaniach nad Mistrzem Wincentym bez echa¹⁶. Dlaczego mogło tak się stać, omówię później, a teraz wskażę podobieństwa pomiędzy Kadłubkiem a *Historia Alexandri*.

Na pierwsze z nich natrafiamy w wypowiedzi Jana odpowiadającego na opis wyprawy Aleksandra na Lechitów. Dla uproszczenia wykładu podzielę ją na dwie części: „Set stupenda prorsus uirorum audacia!

¹¹ Na przykład W. Gawłowska, „Excerptum de Vita Alexandri Magni” Frutolfa z Michelsbergu w Kodeksie Eugeniuszowskim w Wiedniu, „Collectanea Philologica” 1, 1995, s. 175–79.

¹² Odczytane przez Wojciecha Mrozowicza i wymienione w przygotowywanym przez niego katalogu, np. fol. 64r: *Sancta Hedwigis; Bellum in Walstad prope Legnitz; Occisio Henrici ducis Slezie et filii sancte Hedwigis*.

¹³ *Trzy źródła do dziejów kościoła św. Piotra i Pawła w Legnicy*, oprac. S. Jujeczka, Legnica 2000, s. 49–94.

¹⁴ A. Hilka, *Studien zur Alexandersage I*, s. 16–30.

¹⁵ Ibidem, s. 13.

¹⁶ Nie jest on wspominany w edycji Mistrza Wincentego zwanego Kadłubkiem *Kronika polska*; nie ma też o nim wzmianki w opracowaniach, np.: K. Chmielewska, *Rola wątków i motywów antycznych*.

nam etsi lacesitus, non adeo tamen lesus fuit Alexander Corinthiorum iniuria. Cui dum alie ciuitates aperirent aditum, prima Corinthus clausit ab eo portas. Cui scripsit Alexander: Si sapitis, ualebitis, sin autem, non. Illi autem sagminium non inspecta reuerentia nuntios eius cruci affixerunt”¹⁷.

Jako źródło Plezia wskazał tutaj wiadomości dla Wincentego Juliusza Waleriusza¹⁸, lecz w legnickiej *Historia Alexandri* znajduje się tekst o wiele bardziej zgodny ze słowami Kadłubka. Juliusz Waleriusz stwierdza, że Aleksander pisał do mieszkańców Tyru, w legnickiej *Historia* zaś znajdujemy następujący fragment: „Quibus confirmabatur Allexander, ibat et omnes ciuitates et castelle patebant ei, donec venit Chorintum, que tunc erat insula, sed postea concinnauit eam terre. Et ciuitas primo clausit ei portas. Quibus prius misit litteras in hunc modum: Si sapitis, ualebitis; sin autem, non, — quoddicit: Si sapientes fueritis, me recipietis; sin autem, distruam vi. Ipsi autem nuncios eius cruci affixerunt”¹⁹.

Jak widać, u Kadłubka i w *Historia* jako miejsce akcji pojawia się Korynt. Ponadto obydwa teksty zawierają bardzo podobną treść listu Aleksandra. Natomiast w dostępnych wydaniach Juliusza Waleriusza ów list jest znacznie dłuższy, a partia, która przywodzi na myśl domniemane zapożyczenie Kadłubka, brzmi następująco: „Valete, si sapitis: non enim

¹⁷ Mistrza Wincentego zwanego Kadłubkiem *Kronika polska*, I.10,3, s. 17. Kürbis przetłumaczyła to następująco: „Lecz jakże zdumiewająca wprost zuchwałość [owych] mężów! Bo chociaż podrażniony, nie do tego jednak stopnia obrażony został Aleksander przez zniewagę wyrządzoną mu przez Koryntian. Gdy tymczasem inne miasta pozwoliły mu wejść, pierwszy Korynt zamknął przed nim bramy. Do jego mieszkańców napisał Aleksander: «Jeśli jesteście mądrzy, ostaniecie się, w przeciwnym razie — nie». Oni zaś nie bacząc na nietykalność ukrzyżowali jego posłów”, Wincenty Kadłubek, *Kronika polska*, tłum. B. Kürbis, s. 23.

¹⁸ Plezia odwoływał się do starego wydania, gdzie była inna numeracja rozdziałów: Iulius Valerius, *Res gestae Alexandri Macedonis translatae ex Aesopo graeco*, wyd. B. Kuebler, Lipsia 1888 (Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana), I.36, s. 46–7; nowe wydanie (z którego dalej będę korzystać) to: Iulius Valerius, *Res gestae Alexandri Macedonis translate ex Aesopo graeco*, wyd. R. Calderan, M. Rosellini, Editio correctior, Monachii 2004 (Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana), I.35, s. 53–54; sceptycznie o korzystaniu przez Kadłubka z Juliusza Waleriusza wypowiadał się Zenon Kałuża, Z. Kałuża, „Holophagus” z „Kroniki” Kadłubka, „Przegląd Tomistyczny” 16, 2010, s. 285.

¹⁹ „Co wzmocniło Aleksandra, maszerował i wszystkie miasta oraz zamki otwierały się przed nim, aż przybywa do Koryntu, który wtedy był wyspą lecz później połączono go z lądem. I miasto pierwsze zamknęło przed nim bramy. Tym wpierw wysłał listy takiej treści: «Jeśli jesteście mądrzy, przetrwacie, jeśli nie, to nie», co znaczy, «jeśli będziecie rozumni, to mnie przyjmiecie, jeśli nie, zniszczę (was) siłą». Ci jednak posłów jego przybili do krzyża”, A. Hilka, *Studien zur Alexandersage I*, s. 21–22.

valebitis, si perseveratis”. W związku z tym w przywołanym passusie występują dwa elementy — miejsce akcji i treść listu — wskazujące na związki kroniki Wincentego i *Historia Alexandri*, a odróżniające ich narracje od opowieści Juliusza Waleriusza²⁰.

To spostrzeżenie jest o tyle ważne, że według Plezi w kronice Kadłubka można znaleźć więcej miejsc, w których informacje pochodziły od Juliusza Waleriusza, choć zawsze bardziej to parafrazy niż cytaty. Jak wykazę poniżej, wszystkie te partie tekstu w rzeczywistości można dostrzec w legnickiej *Historia*.

Otóż zaraz po uwadze na temat odpowiedzi, którą Aleksandrowi dali mieszkańcy Koryntu, Jan dziwi się, że dał się on zwieść podstępowi wojennemu Lechitów z ustawieniem hełmów i tarcz na wzgórzu. Wskazuje bowiem na to, że sam Aleksander zastosował podobny wybieg. Ponownie zacytuję *Kronikę Polską*: „Nec uero minus uiri tam subtile mirandum artificium, quo tam aduertens ingeniorum artifex potuit circumscribi. Non nimis enim dissimiliter Darii copias idem Alexander elusit, quibus dum suos longe uideret dispares, iussit alligari ramos caudis et cornibus bouum, ut etiam silue ipsum comitari uiderentur”²¹. W *Historia* tekst jest następujący: „Et uenit Allexander usque ad locum, ex quo poterant se bene uidere, nisi quod ampnis erat in medio. Sed quia Allexander multo pauciores habuit quam Darius, habuit solerciam: cum haberet armenta bovum et greges arietum, «praecepit» ut rami arborum ligarentur in cornibus et caudis animalium, ut exercitus Darii terreretur videns quasi siluas et arbores esse cum Allexandro”²².

²⁰ Wspomnę tylko, że tekst Kadłubka i pojawienie się w nim Koryntu potrafiło wprowadzić dalsze zamieszanie w pracach historyków i historyków literatury. Friedrich Pfister na tyle pomieszał występujące w kronice nazwy, niewątpliwie jako efekt wykorzystywanych przez siebie wydań Kadłubka, że Carantas (Carauas, czyli Kraków) zapisał jako Caranthae i o ile wybór tej lekcji nie jest problemem samym w sobie, to Pfister następnie przypisał wypowiedź Jana o ukrzyżowaniu posłańców Aleksandra jednoznacznie jako mówiącą o właśnie tym Caranthae. Niby więc Kadłubek miał wziąć gotową opowieść i przerobić ją jako mówiącą nie tyle o Krakowie, a o mieście Caranthae czy Carnuntum w Panonii, F. Pfister, *Die Entdeckung Alexanders des Großen durch die Humanisten*, w: *Renaissance und Humanismus in Mittel- und Osteuropa. Eine Sammlung von Materialien*, red. J. Irmscher, t. 1, Berlin 1962, s. 69–70.

²¹ *Mistrza Wincentego zwanego Kadłubkiem Kronika polska*, I.10,4, s. 17–8. Kürbis oddała to następująco: „Lecz niemniej podziwu godny jest wielce dowcipny pomysł owego męża, przez który tak baczny na podstępny mistrz dał się zwieść. W dosyć podobny bowiem sposób tenże Aleksander zwiódł wojska Dariusza: widząc, że są one o wiele większe niż jego, kazał przywiązać wołom do ogonów i rogów gałęzie, aby zdawało się, że nawet lasy idą za nim”, Wincenty Kadłubek, *Kronika polska*, tłum. B. Kürbis, s. 23.

²² „I przybył Aleksander aż do miejsca, z którego mogli się dobrze widzieć, gdyby nie to, że w środku była rzeka. Lecz ponieważ Aleksander miał znacznie mniej (ludzi)

Chociaż w tym wypadku nie występuje dosłowny cytat, tak jak w poprzednim przykładzie, to nie ulega wątpliwości, że obydwie passusy mają wspólne elementy. Różnica w słownictwie nie dziwi, gdyż dyskusję nad erudycją Kadłubka w znaczący sposób utrudnia to, że nie cytuje on dokładnie swoich źródeł. Zmienia w nich słowa, szyk zdania czy też kolejność samych zdań. Czasem potrafi znacznie skrócić tekst. Pomimo że widać wyraźnie związki tekstowe pomiędzy *Historia* a kroniką Kadłubka, to nie przytoczył on dosłownie swojego źródła.

Czasem jednak Mistrz Wincenty zachowywał na tyle dużo z tekstów, z których korzystał, że można je rozpoznać bardziej zdecydowanie. Stąd też w księdze II, rozdziale 13 kroniki znajduje się dłuższy tekst, będący kwestią Jana, który warto tutaj przywołać. Z poniższego passusu Plezia wyróżnił jako treść wziętą od Juliusza Waleriusza „nam Alexandro — confligendum”²³, „regi regum — possessio”²⁴, „facta est tanta — confligere”²⁵, „uxorem uero-sepeliuit”²⁶ (w przytoczonym niżej cytacie z dzieła Kadłubka, dla ułatwienia, wyróżniłem rozstrzeleniem owe passusy):

Exitus iactantie casus est, finis humilitatis in gloria. Nihil enim displicentius, nihil Deo infestius quam ceruicosus arrogantie tumor, qui multos subuertit, qui nonnullos uertit in beluas. Item fastus Darii copias nimbis obruit et grandine. Nam Alexandro bellum contra Darium gestiente, mittit ei Darius tria munuscula: pilam qua ludunt pueri, scuticam qua corripuntur et aureos cum hac epistola: Darius, rex regum et consanguineus deorum, Alexandro famulo suo salutem, Puer es adhuc, reuertere ad parentes tuos, qui famuli mei sunt. Pilam misi tibi ut ludas, cum adhuc puer sis; scuticam quia adhuc correctione indiges; aureos quia scio te indigere. Et ego si uellem totam terram, que usque ad pedes tuos est, possem talibus consternere, Et cum puer sis, non est tecum armis confligendum. Ad hec Alexander: Regi regum et consanguineo deorum Dario Alexander. Munera que misisti longe aliter interpretor. Pile rotunditas

niż Dariusz, wykazał się sprytem: ponieważ miał stado wołów i stado baranów, rozkazał, aby przywiązano gałęzie drzew do rogów i ogonów zwierząt, by wojsko Dariusza było przerażone widząc, jakby lasy i drzewa były z Aleksandrem”, A. Hilka, *Studien zur Alexandersage I*, s. 26–27.

²³ Iulius Valerius, *Res gestae Alexandri Macedonis*, wyd. R. Calderan, M. Rosellini, I.36, s. 54–5.

²⁴ Ibidem, I.38, s. 57–8.

²⁵ Ibidem. I.41, s. 61.

²⁶ Ibidem, I.41, s. 62 (Plezia wskazał na I.49, co jednak wydaje się błędem, bo w starszych wydaniach był to I.44, Iulius Valerius, *Res gestae Alexandri Macedonis*, wyd. B. Kuebler, s. 55–56).

spondet mihi orbis imperium; in scutica uincula quibus te cum tuis uinciam intelligo; in aureis quod omnis tuarum mihi debetur opium possessio. Et oportet te armis pugnare non uerbis.

Cumque congregasset Darius infinitos exercitus, facta est tanta grando cum nimbis in exercitu Darii, quod putares deum contra illum conflare. Qui curru desiliens, cui cum uxore et liberis insidebat, uix beneficio noctis euasit, uxorem uero et liberos eius cum per pluribus cepit Alexander, Quos in regali habuit honorificentia, mortuos autem, qui audacter pugnaverant, magnifice sepeliuit. Sic namque sapiens uincit ut nemo uictorem sentiat. Sic Philippus inter tacitam letitiam et dolorem hostium temperauit, ut neque aput suos uictor exultasse, neque aput uictos insultasse uideretur²⁷.

Jak widać, według Plezi Mistrz Wincenty miał w dosyć rozbudowany sposób wykorzystać narrację Juliusza Waleriusza. Jednakże nawet pobieżne porównanie tekstu Mistrza Wincentego ze wskazanymi przez Plezię źródłami pokazuje, że mowa jest tutaj o bardzo odległym podobieństwie.

²⁷ Mistrza Wincentego zwanego Kadłubkiem *Kronika polska*, II.13,1–6, s. 43–4. Kürbis przetłumaczyła to tak: „Wynikiem chełpliwości jest upadek, końcem pokory chwała. Nie ma bowiem nic bardziej odrażającego, nic w oczach Boga brzydszego niż butna nadętość zarozumiałości, która wielu zgubiła [a] niektórych zamieniła w potwory. Z powodu tej samej pychy na wojsko Dariusza spadła ulewa i grad. Gdy bowiem Aleksander gwałtownie pragnął wojny z Dariuszem, ten posyła mu trzy podarki: piłkę, którą bawią się chłopcy, rzemień, którym ich się karci, i złote monety wraz z takim listem: «Dariusz, król królów i krewny bogów, pozdrawia swego sługę Aleksandra. Chłopcem jeszcze jesteś, wracaj do rodziców, którzy są moimi sługami. Posyłam ci piłkę, abyś się bawił, ponieważ jeszcze chłopcem jesteś; rzemień [do bicia], ponieważ wymagasz jeszcze karanie; złote monety, ponieważ wiem, że ich potrzebujesz, a ja, gdybym chciał, mógłbym nimi pokryć cały kraj, który sięga aż do twoich stóp; a skoro jesteś chłopcem, nie należy walczyć z tobą orężem». Na to Aleksander: «[Pozdrowienie] królowi królów i krewnemu bogów Dariuszowi. Przysłane podarki tłumaczę [sobie] zupełnie inaczej. Krągłość piłki obiecuje mi panowanie nad światem, rzemień pojmuję jako więzy, którymi zwiążę ciebie razem z twoimi ludźmi; złote monety — że należy mi się posiadanie wszystkich twoich bogactw i że walczyć powinienem bronią, nie słowami». I gdy Dariusz zgromadził niezmierne wojska, spadł na jego wojsko tak wielki grad z ulewą, że myślałbyś, iż Bóg walczy przeciw niemu. Zeskoczywszy z wozu, na którym siedział z żoną i dziećmi, ledwie uszedł dzięki nocy. Żonę zaś jego i dzieci z bardzo wieloma [ludźmi] Aleksander wziął do niewoli, [lecz] okazywał im królewskie uszanowanie. Poległych zaś, którzy odważnie walczyli, pochował wspólnie. Albowiem mądry tak zwycięża, że nikt nie odczuwa jego zwycięstwa. Tak [też] Filip miarkował się między [własną] cichą radością a bólem nieprzyjaciół, że ani jego ludzie nie dostrzegli, iż nie posiada się z radości jako zwycięzca, ani zwyciężeni, że z nich sztydzi”, Wincenty Kadłubek, *Kronika polska*, tłum. B Kürbis, s. 59–60.

Co ważne, jeżeli porównać kronikę Kadłubka z treścią legnickiej *Historia*, okazuje się, że w obydwu tych tekstach w wielu miejscach można znaleźć nie tylko te same słowa, ale wręcz całe dłuższe zdania. Nawet tam, gdzie nie użyto dokładnie tych samych słów, mają one identyczną treść. Poniżej umieszczam odpowiedni passus z legnickiej *Historia*. Dla większej czytelności wyróżniam rozstrzeleniem słowa występujące także w tekście Kadłubka:

Cum autem audisset Darius hoc, misit ei munera, scilicet pylam, cum qua solent pueri ludere, et scutulam, qua solent corrigi delinquentes, et nummos aureos et epistulam in hunc modum: Darius, rex regum et consanguineus deorum, Allexandro famulo salutem. Puer es adhuc, reuertere ad parentes tuos, qui famuli mei sunt! Pilam misi tibi, ut ludas, quia adhuc puer es, scutulam, quia correccione es, aureos, quia indiges. Et ego si uellem, totam terram possem, que usque ad pedes tuos est, talibus sternere; et cum puer sis, nolo tecum preliare armis. Allexander rescripsit ei dicens:

Regi regum et consanguineo deorum Allexander. Munera, que tu misisti mihi, multo aliter intelligo ego quam tu et interpretor: Scutula sunt vincula, quibus te ligabo et tuos; pila rotunda significat mundum, cui ego dominabor; aurei significant me possessorem futurum tuarum opum, et oportebat te cum armis pugnare mecum et non uerbis.

Darius uero congregane infinitum exercitum et veniens pugnavit cum eo. Et facta est tanta grando et pluuiam in exercitu Darii, quod putabatur deus pugnare contra eum. Et cepit fugere exercitus Darii. Ipse autem Darius erat super curru suum cum uxore et liberis et descendens de curru beneficio noctis euasit. Allexander autem cepit liberos et uxorem et in regali honore eos habuit. Milites etiam mortuos, qui viriliter pugnaverunt, honorifice sepeliuit. Darius autem victus rediit ad Persas et recollegit exercitum multo ampliorem et cum hoc processit²⁸.

²⁸ „Kiedy zatem Dariusz usłyszał to, wysłał mu dary, mianowicie piłkę, z którą chłopcy mają w zwyczaju się bawić, i różgę, którym zwykle karze się winowajców, i wiele złotych monet i list o takiej treści: Dariusz, król królów i krewny bogów, pozdrawia swego sługę Aleksandra. Chłopcem jeszcze jesteś, wracaj do rodziców, którzy są moimi sługami! Posyłam ci piłkę, abyś się bawił, ponieważ jeszcze chłopcem jesteś; różgę, ponieważ wymagasz jeszcze karania; złote monety, ponieważ ich potrzebujesz. I ja, gdybym chciał, mógłbym w taki sposób pokryć całą ziemię, która sięga aż do twoich stóp; i skoro jesteś chłopcem, odmawiam z tobą walki orężem. Aleksander odpisał mu mówiąc: «Królowi królów i krewnemu bogów Aleksander. Podarki, które wysłałeś mi, tłumaczę [sobie] zupełnie inaczej niż ty i wyjaśniam: różga (symbolizuje) łańcuchy, którymi ciebie i twoich związę; krągłość piłki oznacza świat, którego ja będę panem; złote monety oznaczają, że ja będę w przyszłości właścicielem twego skarbu, i słusznym jest, byś ty walczył ze mną orężem, a nie słowami». Dariusz zaprawdę zebrawszy nieskończoną ilość

Ostatni przykład, oznaczony przez Plezię jako oparty na Juliuszu Waleriuszu, dotyczy księgi II, rozdziału 28, w którym znajduje się następująca uwaga: „Et inter hostium cadauera equi cadauer inspectantes: Ecce, inquiunt, ecce ille Alexandri | Bucephalus, quem rex Indorum Porus occidit, quem deinter hostess per caudam ad suos Alexander pertraxit”. Plezia odnotował w aparacie krytycznym tylko „ille Alexandri Bucephalus ~ Iul. Val. 3,7”. Rzeczywiście wydanie Juliusza Waleriusza zawiera sformułowanie „ipse cauda in partes suas retrahit”²⁹. Ponownie jednak zdaje się, że lepszym źródłem wiedzy dla Kadłubka była legnicka *Historia*, czego akurat Hilka nie dostrzegł. Możemy tam przeczytać: „Tamen Porus interfecit Bulicephalum, scilicet equum Allexandri. Et Allexander nolens, quod hostes haberent cadauer, per caudam traxit illud usque ad suos”³⁰.

Wreszcie, z czego Hilka nie zdawał sobie sprawy, wydaje się, że w kronice znajdują się partie tekstu wskazujące na to, iż Wincenty mógł być zainspirowany legnicką *Historia*, ale w tym wypadku nie cytował jej. Bowiem, jak już zaznaczyłem, swobodnie zmieniał treść swoich źródeł i komponował własną narrację. W *Historia* opisano ciekawą scenę. Gdy wojska Aleksandra i Dariusza były przy rzece Tygrys, wśród żołnierzy tego drugiego znajdował się człowiek, który posiadał macedońską broń. Wmieszał się on pomiędzy Aleksandra i jego wojska, udając jednego z żołnierzy, a gdy nadarzyła się sposobność, uderzył na króla, ale nie zrobił mu krzywdy, gdyż ten posiadał wytrzymały napierśnik (*throaca*). Napastnik został schwytany i przesłuchany przez Aleksandra,

wojska i ruszywszy walczył z nim. I miała miejsce tak wielka burza gradowa i deszcz na wojsko Dariusza, że można było pomyśleć, że bóg walczy przeciwko niemu. I zaczęli uciekać żołnierze Dariusza. Ten zatem Dariusz był na powozie z żoną i dziećmi i zszedłszy z powozu (przy) pomocy nocy uciekł. Aleksander zatem złapał dzieci i żonę [Dariusza] i trzymał ich w czci królewskiej. Żołnierzy zaś poległych, którzy mężnie walczyli, godnie pochował. Dariusz zatem pokonany wrócił do Persów i zebrał jeszcze większą armię i z nią ruszył”, A. Hilka, *Studien zur Alexandersage I*, s. 22. O pyła jako o jednym ze świadectw odnośnie do wiedzy Wincentego na temat kulistości ziemi M.J. Karp, *Znajomość kulistości ziemi w Kronice Kadłubka. Próba interpretacji toposu o pilce wysłanej Aleksandrowi przez Dariusza*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 27, 1982, 1, s. 139–148.

²⁹ Mistrza Wincentego zwanego Kadłubkiem *Kronika polska*, II.28,2, s. 73; „ten ogonem do swoich ciągnął”, Iulius Valerius, *Res gestae Alexandri Macedonis*, wyd. R. Calderan, M. Rosellini, III.3, s. 129–30. Kürbis przetłumaczyła tekst Kadłubka następująco: „A przypatrując się trupowi konia wśród trupów nieprzyjaciół: «Oto — mówią — oto ów Bucefał Aleksandra, zabity przez króla Indów Porusa, którego potem Aleksander za ogon do swoich wywłókł spomiedzy nieprzyjaciół». Waleriusz «ten ogonem do swoich ciągnął»”, Wincenty Kadłubek, *Kronika polska*, tłum. B Kürbis, s. 97.

³⁰ „Jeszcze Porus zabił Bucefała, to znaczy konia Aleksandra. I Aleksander nie chcąc aby wrogowie mieli (jego) ciało, za ogon przeciągnął tego aż do swoich”, A. Hilka, *Studien zur Alexandersage I*, s. 28.

który spytał o przyczynę ataku, na co ten odparł, że Dariusz obiecał mu swoją córkę, jeżeli zabije Aleksandra. W odpowiedzi na tak przedstawioną sprawę Aleksander stwierdził, że ów mąż zachował się dzielnie (*viriliter*) i oddał mu wszystko, co ten miał, a następnie pozwolił odejść³¹.

Opowieść ta przywodzi na myśl partię tekstu Wincentego, w której opisuje on przedostanie się Polaków do miejsca stacjonowania wojsk Aleksandra Wielkiego. Przebrali się oni bowiem w zbroje pokonanych Macedończyków i dzięki temu, udając powracających triumfalnie po pokonaniu Polaków argyraspidów, wkroczyli do obozu³². Wskazuje to, że ewentualna inspiracja polegała bardziej na czerpaniu ogólnych motywów, a nie dosłownym powtórzeniu przez Wincentego relacji o zamachu z *Historia*. Tym bardziej że sama ta opowieść była obecna także w innych narracjach o Aleksandrze³³.

Legnicka *Historia* została już tutaj określona jako źródło informacji dla Kadłubka. Nie zawsze jednak była ona tak traktowana i dopiero przedstawione tu ustalenia pokazują to w jednoznaczny sposób. Sam Hilka miał przeciwne zdanie. Rękopis, który zawierał *Historia*, datował on na wiek XV i uznawał, że sama *Historia* była dziełem późnośredniowiecznym. Według niego anonimowy autor miał wykorzystać do swojej opowieści o Aleksandrze Wielkim wiadomości zaczerpnięte z kroniki Kadłubka. Stąd też w późniejszym artykule Friedrich Pfister, relacjonując ustalenia Hilki, pisał, że w tekście *Historia* można dostrzec „słowiańskie wpływy” („slawische Einflüsse”)³⁴. Wiele lat później, gdy Pfister bliżej przyjrzał się sprawie, stwierdził, że Mistrz Wincenty korzystał ze źródła, które posłużyło autorowi legnickiej *Historia*³⁵.

Hilka nie podał żadnej przybliżonej datacji tekstu, ale kilkadziesiąt lat później George Cary (wydaje się, że na bazie datacji rękopisu) określił, że *Historia* powstała w XV w., a podobną opinię wyraził Herwig Buntz³⁶. Wypada zaznaczyć, że jak dotąd nie zidentyfikowano żadnego innego rękopisu zawierającego tekst podobny do odkrytego w Legnicy. Nie

³¹ Ibidem, s. 26.

³² *Mistrza Wincentego zwanego Kadłubkiem Kronika polska*, I.9,9, s. 16.

³³ F. Pfister, *Der Alexanderroman des Archipresbyters Leo*, Heidelberg 1913 (Sammlung mittellateinischer Texte, t. 6), s. 85–86; *Der große Seelentrost. Ein niederdeutsches Erbauungsbuch des vierzehnten Jahrhunderts*, wyd. M. Schmitt, Köln–Graz 1959 (Niederdeutsche Studien, t. 5), 7i, s. 264.

³⁴ F. Pfister, *Studien zu spätmittelalterlichen deutschen Alexandergeschichten*, „Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur” 79, 1942, 1/2, s. 132.

³⁵ Idem, *Die Entdeckung Alexanders des Großen*, s. 70.

³⁶ G. Cary, *The Medieval Alexander*, red. D.J.A. Ross, Cambridge 1956, s. 26; H. Buntz, *Die deutsche Alexanderdichtung des Mittelalters*, Stuttgart 1973 (Sammlung Metzler; M 123: Abt. D, Literaturgeschichte), s. 11.

można jednak wykluczyć, że taki się znajdzie, tym bardziej że istnieje wiele rękopisów, w których zidentyfikowano *epitome* Juliusza Waleriusza, ale stopień rozpoznania ich treści jest bardzo różnorodny³⁷. Stąd możliwe, że w którymś przypadku popełniono błąd i kopię *Historia* błędnie przypisano Juliuszowi Waleriuszowi.

Należy wyraźnie zaznaczyć, że chociaż w rękopisie *Historia* stanowi samodzielną całość, to pierwotnie najpewniej tak nie było. Ponadto chociaż tekst zawiera znane motywy, to nie stanowi skrótu, a adaptację wielu różnych narracji. Pierwsze zdanie wskazuje, że autor *Historia* odwołuje się do wydarzeń już wcześniej opisanych: „Post Darium Nothum successit Artaxerses, qui secundo Hebreos Assueros dictus est”³⁸. W związku z tym można założyć, że początkowo *Historia* była poprzedzona przez jakieś wiadomości o Dariuszu II, których brakuje w rękopisie.

Z dalszej części tekstu czytelnik dowiadyuje się, że Artakserkses, który odesłał Waszti i wziął Esterę, chciał podbić Egipt i w tym celu zebrał wielką flotę, jednakże mag Neptanabus (Nektanebo) go powstrzymał. Neptanabus wcześniej zbudował wspaniałą wieżę na środku morza, stojącą na czterech szklanych krabach, i umieścił na niej zwierciadło. Dzięki niemu dostrzegł flotę Artakserksesa i przy użyciu magii ją zatopił. Wkrótce jednak Artakserkses zorientował się, że to magia stoi za jego niepowodzeniami i zebrał własnych magów, a dzięki ich pomocy ponownie i tym razem skutecznie wyruszył na Egipt, podczas gdy Neptanabus uciekł do króla Macedonii Filipa.

Dalsza część opowieści wykorzystuje pewne wiadomości z Juliusza Waleriusza, ale też uzupełnia jego narrację o nowe wątki. Jeden z bardziej charakterystycznych dodatków dotyczy tego, że w trakcie wojny z Dariuszem, już po zajęciu Koryntu, Aleksander — jak zaznacza autor, według Józefa Flawiusza — oblegał Tyr. Tenże Tyr był wyspą, więc władca musiał połączyć ją z lądem drewnem, kamieniami i ziemią (jak mówił prorok Izajasz). Po zdobyciu Tyru Aleksander udał się do Jerozolimy i tam arcykapłan Adonias (Oniasz) z polecenia Boga wyszedł mu na spotkanie w szatach kapłańskich z palmami i gałązkami oliwnymi,

³⁷ D.J.A. Ross, *A Check-List of Manuscripts of Three Alexander Texts: the Julius Valerius Epitome, the Epistola ad Aristotelem and the Collatio cum Dindimo*, „Scriptorium” 10, 1956, 1, s. 127–132; J.B. Voorbij, *Additions to Ross's Check-list of Alexander texts*, „Scriptorium” 38, 1984, 1, s. 116–20; Th. Hahn, *Notes on Ross's Check-List of Alexander Texts*, „Scriptorium” 34, 1980, 2, s. 275–78.

³⁸ „Po Dariuszu Ochosie nastał Artakserkses, który za Hebrajczykami nazywany jest Ahaszweroszem”, A. Hilka, *Studien zur Alexandersage I*, s. 16. Autor pomieszał różnych władców Persji: synem Dariusza II był Artakserkses II, ale biblijnym Ahaszweroszem — raczej Kserkses I.

otoczony mieszkańcami miasta. Kiedy Aleksander ich zobaczył, zszedł z konia i po zbliżeniu się do kapłana wychwalał imię Boga, złożył też ofiary w świątyni. Jego ludzie podejrzewali, że został omamiony, ale Aleksander wyjaśnił, że jeszcze za życia Filipa objawił mu się „quidam deus pulcre ornatus”³⁹, zachęcając go do podboju Azji i Persji. Nigdy później już nie widział nikogo tak ubranego, aż spotkał Adoniasa.

W Jerozolimie pokazano Aleksandrowi księgę Daniela i wytłumaczono pochodzącą z niej wizję o baranie i kozle (Dn 8). Cała ta opowieść jest zamieszczona w *Historia scholastica* Piotra Comestora, ale różni się ona od tego, co znajduje się w legnickiej *Historia*. Oniasz nie pojawia się u Comestora w kontekście Aleksandra, tylko już po opisie jego śmierci. Zamiast niego tym, który wtedy przewodził Żydom, jest jego ojciec Jaddua. Także i język używany do opisu wydarzeń wyraźnie się różni. O ile w obu pojawia się scena okazania Aleksandrowi Księgi Daniela, to Comestor nie wspomina o wizji z baranem i kozłem⁴⁰. Na powyższym przykładzie widać dokładnie, że legnicka *Historia* nie stanowi skrótu jednego tekstu (tu *Historia scholastica*), ale adaptację różnych opowieści na temat Aleksandra Wielkiego.

Czym w związku z tym jest legnicka *Historia*? Już Hilka wskazał, że to najpewniej fragment jakiejś kroniki uniwersalnej. Jako argument za taką interpretacją posłużył mu sposób rozpoczęcia tekstu, wyraźnie określający go jako kontynuację jakiejś opowieści. Widział także pewne (nieokreślone przez niego) sformułowania wskazujące na taki jego charakter. Owa opowieść o Aleksandrze byłaby umieszczona pomiędzy opowieścią korzystającą z Księgi Estery a narracją opartą na Księgach Machabejskich. Ta hipotetyczna kronika uniwersalna miałaby przypominać inne dzieła z tego gatunku, jak wymienione przez Hilkę teksty Ekkeharda z Aury, Gotfryda z Viterbo czy Wincentego z Beauvais⁴¹. Wydaje się, że słusznie widział on Juliusza Waleriusza jako prawdopodobne źródło owego anonimowego autora, ale też dostrzegał ślady lektury łacińskiego tłumaczenia *Starożytności* Józefa Flawiusza, a także wskazał wprost na Piotra Comestora i jego *Historia scholastica*⁴². Anonimowy autor miał również uzupełniać swoją wiedzę lekturą takich tekstów, jak *De septem miraculis mundi* Pseudo-Bedy Czcigodnego⁴³. Przy czym sam tekst *Historia* jest dosyć chaotyczny, a autor, jak pokazał Hilka, nie tylko zmieniał opowieść

³⁹ „Pewien bóg pięknie przystrojony”, ibidem, s. 24.

⁴⁰ Piotr Comestor, *Historia scholastica*, w: *Patrologia Latina*, t. 198, Parisiis 1855, kol. 1051–722, Liber Esther c. 4–6, kol. 1496–99.

⁴¹ A. Hilka, *Studien zur Alexandersage I*, s. 2.

⁴² Ibidem, s. 2.

⁴³ H. Omont, *Les sept merveilles du monde au Moyen Âge*, „Bibliothèque de l'École des chartes” 43, 1882, 1, s. 48; A. Hilka, *Studien zur Alexandersage I*, s. 12.

o Aleksandrze w porównaniu z innymi jej wersjami, ale także wyraźnie nie orientował się w poruszanej materii, stąd m.in. przeniesienie igrzysk olimpijskich z Olimpi na górę Olimp⁴⁴.

Jeżeli chodzi o bliższą lokalizację miejsca powstania tekstu, Hilka widział pewne podobieństwa z różnymi opowieściami z kronik napisanych na terytorium współczesnej Belgii, ale w jego tekście są to raczej wątpliwe spostrzeżenia, którym brakuje jakiegoś konkretnego dowodu. Jednakże, ze względu na obecność rękopisu w Legnicy, *implicite* sam tekst także miał powstać w tym regionie. Oznacza to, że według Hilki autor łatwo poddawał się wpływowi słowiańskim. Stąd zauważone przez siebie podobieństwa do kroniki Kadłubka zinterpretował on jako zapożyczenia z dzieła tego dziejopisarza⁴⁵.

W obliczu zachowania się tylko jednego rękopisu legnickiej *Historia* wydawałoby się, że jako badacz jesteśmy skazani albo na zaakceptowanie opinii Hilki, albo też wątpliwości. Szczęśliwie Julie Barrau parę lat temu rozwiązała problem datacji *Historia*, choć nie było to jej zamiarem. Opisała ona komentarz do Biblii, który znajduje się w rękopisie Corpus Christi College, Parker Library MS 288 na k. 111r–124v. Tekst ten Barrau datowała na lata osiemdziesiąte XII w.⁴⁶

Czym jest ów tekst? To komentarz złożony z różnorodnych glos czy też raczej narracja o historii Izraela od czasów rozpadu państwa na królestwo Izraela i Judy, poprowadzona aż do czasów hellenistycznych, z naciśkiem położonym na wiadomości o królach Judy⁴⁷. Wydaje się, że początkowo mogły być to właśnie glosy do Starego Testamentu, w których autor kolejno dodawał nowe uwagi czy zapożyczenia ze swoich źródeł⁴⁸. Materiały, z których korzystał, wydają się dosyć standardowe – od Augustyna po Comestora. Szczegółowa analiza komentarza nie jest tutaj moim zamiarem, tym bardziej że została ona już bardzo dobrze przeprowadzona przez Barrau. Mnie interesuje to, że w komentarzu, na k. 121r–v, można znaleźć opowieść o faraonie Nektanebo (w rękopisie oddane jako *Nectalamus*, a w rękopisie *Historia*, jak już zaznaczyłem, *Neptanabus*). Jak zauważyła badaczka, jej tekst jest niemal identyczny z wydaniem Hilki⁴⁹. Różnice w dużej mierze mają charakter redakcyjny.

⁴⁴ A. Hilka, *Studien zur Alexandersage I*, s. 3–5.

⁴⁵ Ibidem, s. 13–14.

⁴⁶ J. Barrau, *Sibyls, Tanners and Leper Kings: Taking Notes from and about the Bible in Twelfth-Century England*, w: *Reading the Bible in the Middle Ages*, red. J. Nelson, D. Kempf, London 2015 (Studies in Early Medieval History), s. 128.

⁴⁷ Ibidem, s. 120–21.

⁴⁸ Ibidem, s. 144.

⁴⁹ Ibidem, s. 128.

Kim mógł być autor tego komentarza, nie da się z pewnością powiedzieć, poza tym, że prawdopodobnie był wykształconym dwunastowiecznym angielskim mnichem albo też świeckim duchownym⁵⁰. Barrau wskazała na wyraźny wpływ twórczości paryskich egzegetów, takich jak Andrzej ze św. Wiktora czy też wspomniany Comestor (aczkolwiek wydaje się, że autor nie znał *Historia scholastica*)⁵¹. Możliwe, że studiował on w Paryżu i tam jego nauczycielami byli Andrzej czy Piotr. Ewentualnie przebywał w opactwie Wigmore w Anglii, filii paryskiego opactwa św. Wiktora, gdzie Andrzej był opatem od lat sześćdziesiątych XII w. aż do śmierci w 1175 r.⁵²

Trzeba zaznaczyć, że w związku z tym, iż w rękopisie legnickim zachowała się tylko skromna część, fragment całości owej hipotetycznej kroniki uniwersalnej, nie można wykluczyć, że w komentarzu z rękopisu z Cambridge znajduje się więcej wiadomości z niej zaczerpniętych. Tym bardziej że napotykamy tam wiadomości choćby o podziale władztwa Aleksandra po jego śmierci (fol. 121v). Nie możemy jednak w żadnym stopniu udowodnić, a choćby nawet podać jakiegoś mocniejszego argumentu za tym, że autor komentarza wziął tę i inne jeszcze wiadomości z owej kroniki. Póki co pozostaje to jedynie luźną hipotezę.

Odkrycie Barrau jednoznacznie wskazuje, że autor legnickiej *Historia* nie mógł korzystać z Kadłubka, bo tekst musiał powstać przed latami osiemdziesiątymi XII w., a tylko rękopis legnicki jest późniejszy niż kronika Wincentego. Sama koncepcja Hilki wydaje się zresztą dosyć karkołomna. Jak bowiem wytłumaczyć, że autor *Historia* nie wykorzystał żadnej innej wiadomości o Aleksandrze z kart kroniki Kadłubka?

Dodać należy, że ustalenia Barrau mają także o tyle znaczenie, że podważają niektóre uwagi Pfistera. Oto legnicka *Historia*, w kontekście Aleksandra Wielkiego, była wykorzystana przez jeszcze jednego autora, mianowicie twórcę średnio-górno-niemieckiego *Historien der alden ê*. To wierszowana staroniemiecka historia biblijna streszczająca Stary Testament, a nawet wykraczająca poza niego i opisująca historię od stworzenia aż po zajęcie Judei przez Rzym. Można tam też znaleźć cuda Jezusa i te dokonane u grobów apostołów. Pfister, ze względu na przypisanie *Historien der alden ê* do kręgu Krzyżaków i datowanie na pierwszą połowę XIV w., podejrzewał, że „lateinische Historienbibel”, której częścią miała być legnicka *Historia*, musiała powstać „im Osten”⁵³.

⁵⁰ Ibidem, s. 120.

⁵¹ Ibidem, s. 144.

⁵² Ibidem, s. 145.

⁵³ F. Pfister, *Studien zu spätmittelalterlichen*, s. 130–32.

Według Henrike Lähnemann autor *Historien* posiadał raczej mierną znajomość łaciny⁵⁴. W pracy wykorzystywał jakoby różne teksty wernakularne przedstawiające historię biblijną oraz *Historia scholastica* Comestora, z której niewiele zrozumiał⁵⁵. Język autora zdaje się wskazywać na powiązania z Bawarią czy „Ordensland” (tzn. terenami państwa krzyżackiego). Co więcej, Edward Schröder widział w tekście przykłady zapożyczeń z języka polskiego⁵⁶. Możliwe więc, że autor korzystał z pierwowzoru legnickiej *Historia* i sam tekst mógł powstać na Śląsku albo przynajmniej jego twórca (choćby i Bawarczyk z pochodzenia) żył tam przez pewien czas.

Co więcej, wydaje się, że legnicka *Historia* była też niebezpośrednią inspiracją dla napisanego w języku dolnoniemieckim około 1350 r. *Seelentrost*. Najprawdopodobniej na bazie *Historia* powstał tekst pośredni, uzupełniający jej wiadomości o Aleksandrze informacjami z innych źródeł. To właśnie bliżej nieokreślone dzieło stanowiło potem podstawę dla autora *Seelentrost*, jak też niderlandzkich *Historienbibel*⁵⁷.

Nie będąc badaczem literatury staroniemieckiej, ograniczę się w tej kwestii do dwóch uwag. Po pierwsze, można zauważyć, że legnicka *Historia*⁵⁸, czy też może raczej — w jej oryginalnej formie — zaginiona kronika

⁵⁴ H. Lähnemann, *The Maccabees as Role Models in the German Order*, w: *Dying for the Faith, Killing for the Faith. Old-Testament Faith-Warriors (1 and 2 Maccabees) in Historical Perspective*, red. G. Signori, Leiden 2012 (Brill's Studies in Intellectual History, t. 206), s. 182.

⁵⁵ Ibidem, s. 192.

⁵⁶ E. Schröder, *Litteraturnotizen*, „Anzeiger für deutsches Altertum und deutsche Litteratur” 53, 1928, 4, s. 187; K. Helm, W. Ziesemer, *Die Literatur des Deutschen Ritterordens*, Gießen 1951 (Gießener Beiträge zur deutschen Philologie, t. 94), s. 120.

⁵⁷ M. Andersson-Schmitt, *Über die Verwandtschaft der Alexandersagen im Seelentrost und in der ersten niederländischen Historienbibel*, w: *Münstersche Beiträge zur niederdeutschen Philologie*, red. F. Wortmann i in., Köln 1960 (Niederdeutsche Studien, t. 6), s. 81–82, 104. Choć Margarete Andersson-Schmitt przekonująco pokazała, że wiadomości z legnickiej *Historia* trafiły do *Seelentrost*, to nie pomyłono w nich Tyru z Koryntem. *Der große Seelentrost*, 7f, s. 262. O podobieństwach niderlandzkiej *Historienbibel* z legnicką *Historia*, A. Hilka, *Studien zur Alexandersage I*, s. 14–6. Należy jednak zaznaczyć, że bardzo trudno wskazać jednoznaczne źródło dla tego typu nawiązań literackich w historiach biblijnych, mamy bowiem wiele podobnych opowieści o Aleksandrze. Można tutaj wymienić choćby opowieść z rękopisu z Erfurtu, również wydaną przez Hilkę, która ma część wspólnych elementów (ale nie wszystkie, i co ważne, brakuje w niej kilku występujących w historiach biblijnych), A. Hilka, *Der Zauberer Neptanabus nach einem bisher unbekannten Erfurter Text*, w: *Festschrift zur Jahrhundertfeier der Universität zu Breslau. Im Namen der Schlesischen Gesellschaft für Volkskunde*, red. Th. Siebs, Breslau 1911, s. 193.

⁵⁸ Andersson-Schmitt zaproponowała, że tekst z Legnicy był nie tylko wypisem, lecz także i skrótem opowieści o Aleksandrze wyciągniętym z kroniki uniwersalnej, M. Andersson-Schmitt, op. cit., s. 83.

uniwersalna, została wykorzystana przez angielskiego autora komentarza biblijnego, a także przez twórcę poetyckiej parafrazy historii biblijnej. Co ważne, badacze widzieli związki tych trzech tekstów (tj. kroniki, komentarza i parafrazy) z Comestorem i jego *Historia scholastica*. Rodzi się w związku z tym pytanie, czy ta zaginiona kronika nie mogła być zapisem choćby wykładów Comestora, co z jednej strony tłumaczyłoby pewne nawiązania do jego myśli i twórczości, a z drugiej wyjaśniałoby, czemu ostatecznie właściwa wersja *Historia scholastica* nie była źródłem dla komentarza i legnickiej *Historia*?⁵⁹

Po drugie, uwagę zwraca zawartość owej zaginionej kroniki uniwersalnej. Wobec funkcjonowania jej w kontekście dzieł o wiele szerzej omawiających tekst biblijny powstaje naturalne pytanie, czy, jak już zaznaczono, w komentarzu albo też w *Historien der alden ê* nie zachowało się więcej wiadomości z niej zaczerpniętych? Na to zapytanie nie można niestety udzielić żadnej odpowiedzi.

Okazuje się w związku z tym, że dzięki tekstowej podmianie Tyru na Korynt udało nam się wskazać na źródło wiedzy Kadłubka na temat Aleksandra Wielkiego. Niewątpliwie, w kontekście uwag Barrau o związkach badanego przez nią komentarza z Paryżem, mogą pojawić się propozycje, aby wykorzystanie przez Wincentego legnickiej *Historia* potraktować jako argument za studiowaniem przez niego w Paryżu. Nie należy jednak uznawać tego za coś więcej niż możliwość, przynajmniej dopóki nie uda się ustalić, czy istniały inne rękopisy z omawianą opowieścią o Aleksandrze.

Zaznaczam, że nie możemy wskazać źródła wszystkich nawiązań do Aleksandra w kronice Mistrza Wincentego. Chodzi mianowicie o wątek smoka wawelskiego, który jest widziany w literaturze przedmiotu jako wywodzący się z opowieści o Aleksandrze Wielkim⁶⁰. W legnickim fragmencie nie ma nic, co przypominałoby opowieść o smoku. Inna postać wymieniona przez Kadłubka, ale już niebezpośrednio związana z Aleksandrem, to tajemniczy Ippander, sługa zbuntowany przeciwko nieokreślonemu królowi Macedonii, który uzurpował sobie tytuł

⁵⁹ Wypada zaznaczyć, że tego typu notatki zachowały się z wykładów innych autorów, choćby Hugona ze św. Wiktora, A.M. Piazzoni, *Ugo di San Vittore „auctor” delle „Sententiae de divinitate”, „Studi Medievali”* 23, 1982, 2, s. 861–955.

⁶⁰ Mistrza Wincentego zwanego Kadłubkiem *Kronika polska*, I.5,4–8, s. 10–11. Warto tutaj nadmienić, że wskazanie legnickiej *Historia* jako źródło wiedzy o Aleksandrze w pewnym stopniu implikuje, że *holofagus* znany z Kadłubka nie pochodził z romansów o Aleksandrze, tylko z innych źródeł, Z. Kałuży, „*Holophagus*”, s. 279; tam bezprzedmiotowe rozważania, o naturze holofagusa, J. Banaszkiewicz, *Smocze obrachunki. Przeciw olofagowi profesora Zenona Kałuży*, „*Res Historica*” 59, 2025, s. 2025–2040.

królewski. Jest on zawieszony między poświadczeniem erudycji autora a jego inwencją⁶¹.

Możliwe, że w pierwotnej wersji tekstu, który służył za podstawę dla legnickiej *Historia*, można było natrafić na więcej informacji zgodnych z tym, co pojawia się u Wincentego, w tym też wiadomości dotąd oznaczane jako pochodzące z innych źródeł. Niestety, nie da się ich wskazać, ale być może, biorąc pod uwagę niewątpliwą popularność legnickiej *Historia*, jest szansa, że gdzieś między Polską, Niemcami, Belgią, Francją czy Anglią znajdzie się jeszcze jakiś rękopis zawierający jeżeli nie całość owej hipotetycznej kroniki uniwersalnej, to chociaż opowieść o Aleksandrze Wielkim.

⁶¹ *Mistrza Wincentego zwanego Kadłubkiem Kronika polska*, II.15,9–12, s. 49–50. O problemie z identyfikacją Ippandra najlepiej świadczy to, że już pod wpływem wypisów z Pompejusza Trogusa z polskich źródeł opracowanych przez Augusta Bielowskiego niemiecki badacz Alfred von Gutschmid zauważył, że nie wiadomo właściwie, jakie greckie imię odpowiadałoby Ippandrowi (Epander? Isander?). Ponadto wskazał on, że nikogo podobnie nazywającego się nie ma wśród królów Macedonii. Widział on natomiast w całej opowieści inspirację postacią pojawiającą się na kartach *epitome* Justyna. Chodzi o syna kupca Protarchusa, imieniem Aleksander (w innych źródłach, tj. u Józefa Flawiusza, jest wiadomość, że znany on też był jeszcze jako Ζεβίνας), który uzurpował sobie władzę w Syrii, Iustinus, *Epitoma Historiarum Philippicarum Pompeii Trogi*, wyd. Marie-Pierre Arnaud-Lindet, 2003, XXXIX.1-2, https://www.hs-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lspost04/Iustinus/ius_e000.html (dostęp: 1 VI 2024); Flavius Iosephus, *Antiquitatum Iudaicarum Libri XI–XV*, wyd. B. Niese, Berlin 1892 (Opera, t. 3), XIII.3 (267–69), s. 201; *Pompeii Trogi Fragmenta*, wyd. A. Bielowski, Leopoldis 1853, s. 48–49; A. von Gutschmid, *Über die Fragmente des Pompejus Trogus und die Glaubwürdigkeit ihrer Gewährsmänner*, w: *Jahrbücher für classische Philologie. Zweiter Supplementband*, red. A. Fleckeisen, Leipzig 1856, s. 238. Jednak tenże Aleksander nie jest jedynym potencjalnym kandydatem na źródło inspiracji Kadłubka. Sam Mistrz Wincenty nazywa Ippandra „synem najgorszego rzemieślnika” („sordidissimi cerdonis filius”). Słowo „cerdo” Kürbis przetłumaczyła jako „garbarz” lub „rzemieślnik”. To niejedyne możliwe tłumaczenie tego słowa i tutaj warto wspomnieć o Ifikratesie, czyli żyjącym w IV w. p.n.e. ateńskim strategu. Był on synem szewca i tak został określony przez Plutarcha w *Moralia*, z zaznaczeniem, że z tego powodu nim pogardzano. Greckie słowo σκυτότομος, które tam się znajduje, oznacza osobę pracującą ze skórą, a w szczególności szewca, za: H.G. Liddell, R. Scott, *A Greek-English Lexicon*, <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0057%3Aentry%3Dskuto%2Ftomos> (dostęp: 1 VI 2024). To greckie słowo zostało w XV w. przełożone przez Francesca Filelfa w jego tłumaczeniu Plutarcha na „cerdo”, Plutarchus, *Regum et Imperatorum Apophthegmata*, tłum. F. Filelfo, Wenecja 1471, fol. 17r. O ile, co oczywiste, Kadłubek nie mógł znać tego tłumaczenia, to warto przyrzeć się Ifikratesowi. W napisanym przez Corneliusa Neposa żywocie Ifikratesa czytamy, że na prośbę Eurydyki, wdowy po Amyntasie III, królu Macedonii, chronił on ją i jej dzieci. Raczej wątpliwe jest, żeby Mistrz Wincenty czytał Neposa, ale podobieństwo Ifikratesa do Ippandra, jeżeli chodzi o pochodzenie, jak i związki z Macedonią, zwraca uwagę, Cornelius Nepos, *Cornelii Nepotis Vitae cum fragmentis*, wyd. P.K. Marshall, Leipzig 1977, Iphicrates, c. 3, s. 40.

Master Wincenty and Alexander the Great. A Contribution to the Erudition of Master Wincenty Known as Kadłubek

The article reveals a previously unnoticed source of Master Wincenty Kadłubek's knowledge about Alexander the Great. Contrary to, among others, the assertions made by Marian Plezia in the edition he prepared, when writing about the Macedonian king, Master Wincenty did not rely on Julius Valerius Alexander Polemius. Instead, he used the so-called *Historia Alexandri* from Legnica, which was described and published by Alfons Hilke in the early twentieth century. This text has survived only in the form of a fifteenth-century copy, once kept in Legnica, now in Berlin. This version of *Historia Alexandri* aligns with Kadłubek's narrative in terms of content. However, the preserved text is incomplete, as it is only a fragment of a larger historiographical work that has not survived, similar to Peter Comestor's *Historia scholastica*. The story of Alexander likely existed independently by the fifteenth century, and there are indications of its reception in the late Middle Ages, particularly in the territory of the Teutonic Order. Recent findings by Julie Barrau suggest, however, that the original work was written in the twelfth century, probably within the milieu of the University of Paris. This thesis is supported by a biblical commentary from the same period, which borrows information from the *Historia Alexandri* from Legnica. An analysis of this version of the story of Alexander the Great enhances our understanding of Master Wincenty's scholarship.

Bibliografia

Edycje źródłowe

- Cornelius Nepos, *Cornelii Nepotis Vitae cum fragmentis*, wyd. Peter K. Marshall, BSB B.C. Teubner Verlagsgesellschaft, Leipzig 1977.
- Der große Seelentrost. Ein niederdeutsches Erbauungsbuch des vierzehnten Jahrhunderts*, wyd. Margarete Schmitt, Böhlau, Köln-Graz 1959 (Niederdeutsche Studien, t. 5).
- Flavius Iosephus, *Antiquitatum Iudaicarum Libri XI-XV*, wyd. Benedictus Niese, Weidmann, Berlin 1892.
- Iulius Valerius, *Res gestae Alexandri Macedonis translatae ex Aesopo graeco*, wyd. Bernardus Kuebler, B.G. Teubner, Lipsia 1888 (Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana).
- Iulius Valerius, *Res gestae Alexandri Macedonis translate ex Aesopo graeco*, wyd. Roberto Calderan, Michaela Rosellini, K.G. Saur, Editio correctior, Monachii 2004 (Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana).
- Iustinus, *Epitoma Historiarum Philippicarum Pompeii Trogi*, wyd. Marie-Pierre Arnaud-Lindet, 2003, https://www.hs-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lspost04/Iustinus/ius_e000.html (dostęp: 1 VI 2024).
- Piotr Comestor, *Historia scholastica*, w: *Patrologia Latina*, t. 198, Parisiis 1855, kol. 1051-1722.

- Plutarch, *Regum et imperatorum apophthegmata*, tłum. Francesco Filelfo, Wendelin von Speyer, Wenecja 1471.
- Pompeii Trogi fragmenta*, wyd. August Bielowski, Bibliotheca Ossoliniana, Leopoldis 1853.
- Trzy źródła do dziejów kościoła św. Piotra i Pawła w Legnicy*, oprac. Stanisław Jujeczka, Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Legnicy, Legnica 2000.
- Wincenty Kadłubek, *Die Chronik der Polen des Magisters Vincentius. Magistri Vincentii Chronica Polonorum*, tłum. Eduard Mühle, WBG, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 2014 (Ausgewählte Quellen zur Geschichte des Mittelalters. Freiherr vom Stein-Gedächtnisausgabe, t. 48).
- Wincenty Kadłubek, *Kronika polska*, tłum. Brygida Kürbis, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2003.
- Wincenty Kadłubek, *Mistrza Wincentego zwanego Kadłubkiem Kronika polska*, wyd. Marian Plezia, Secesja, Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, Kraków 1994 (Monumenta Poloniae Historica. Series Nova, t. 11).

Opracowania

- Andersson-Schmitt Margarete, *Über die Verwandtschaft der Alexandersagen im Seelentrost und in der ersten niederländischen Historienbibel*, w: *Münstersche Beiträge zur niederdeutschen Philologie*, red. Felix Wortmann, Reinhold Möller, Margarete Andersson-Schmitt, William Foerste, Lotte Foerste, Böhlau, Köln-Graz 1960 (Niederdeutsche Studien, t. 6), s. 78–104.
- Banaszkiewicz Jacek, *Mistrz Wincenty i naśladowcy — wizje najstarszych dziejów Polski XIII–XV wieku*, w: *Przeszłość w kulturze średniowiecznej Polski*, red. Jacek Banaszkiewicz, Andrzej Dąbrówka, Piotr Węcowski, t. 1, Warszawa 2018, s. 269–306.
- Banaszkiewicz Jacek, *Podanie o Lestku i Złotniku. Mistrza Wincentego „Kronika Polska” I 9, 11*, „*Studia Źródłoznawcze*” 30, 1987, s. 39–50.
- Banaszkiewicz Jacek, *Polskie dzieje bajeczne mistrza Wincentego Kadłubka*, Wydawnictwo Leopoldinum, Wrocław 1998 (Monografie Fundacji na Rzecz Nauki Polskiej).
- Banaszkiewicz Jacek, *Smocze obrachunki. Przeciw olofagowi profesora Zenona Kałuży*, „*Res Historica*” 59, 2025, s. 2025–2040.
- Barrau Julie, *Sibyls, Tanners and Leper Kings: Taking Notes from and about the Bible in Twelfth-Century England*, w: *Reading the Bible in the Middle Ages*, red. Jinty Nelson, Damien Kempf, Bloomsbury Publishing Plc, London 2015 (Studies in Early Medieval History), s. 119–146.
- Buntz Herwig, *Die deutsche Alexanderdichtung des Mittelalters*, Metzler, Stuttgart 1973 (Sammlung Metzler; M 123: Abt. D, Literaturgeschichte).
- Cary George, *The Medieval Alexander*, red. David J.A. Ross, Cambridge University Press, Cambridge 1956.
- Chmielewska Katarzyna, *Rola wątków i motywów antycznych w „Kronice polskiej” Mistrza Wincentego zwanego Kadłubkiem*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Częstochowa 2003.

- Chmielewska Katarzyna, *The Impact and Influence of Antiquity and the Bible in the „Chronica Polonorum”*, w: *Writing History in Medieval Poland. Bishop Vincentius of Cracow and the „Chronica Polonorum”*, red. Darius von Güttner-Sporzyński, Brepols, Turnhout 2017 (*Cursor Mundi*, t. 28), s. 119–137.
- Gawłowska Wanda, „*Excerptum de vita Alexandri Magni*” Frutolfa z Michelsbergu w kodeksie eugeniuszowskim w Wiedniu, „*Collectanea Philologica*” 1, 1995, s. 175–179.
- Gemoll Wilhelm, *Die Handschriften der Petro-Paulinischen Kirchenbibliothek zu Liegnitz*, Carl Seyffarth, Liegnitz 1900.
- Gutschmid Alfred von, *Über die Fragmente des Pompejus Trogus und die Glaubwürdigkeit ihrer Gewährsmänner*, w: *Jahrbücher für classische Philologie. Zweiter Supplementband*, red. Alfred Fleckeisen, B.G. Teubner, Leipzig 1856, s. 283–350.
- Hahn Thomas, *Notes on Ross’s Check-List of Alexander Texts*, „*Scriptorium*” 34, 1980, 2, s. 275–278.
- Helm Karl, Ziesemer Walther, *Die Literatur des Deutschen Ritterordens*, Wilhelm Schmitz, Gießen 1951 (*Gießener Beiträge zur deutschen Philologie*, t. 94).
- Hilka Alfons, *Der Zauberer Neptanabus nach einem bisher unbekannten Erfurter Text*, w: *Festschrift zur Jahrhundertfeier der Universität zu Breslau. Im Namen der Schlesischen Gesellschaft für Volkskunde*, red. Theodor Siebs, M. & H. Marcus, Breslau 1911, s. 188–198.
- Hilka Alfons, *Eine bisher unbekannte lateinische Version des Alexanderromans aus einem Codex der Petro-Paulinischen Kirchenbibliothek zu Liegnitz*, „*Jahres-Bericht der Schlesischen Gesellschaft für vaterländische Cultur*” 1907, s. 24–33.
- Hilka Alfons, *Studien zur Alexandersage I: Die Liegnitzer „Historia Alexandri Magni”*, „*Romanische Forschungen. Vierteljahrsschrift für romanische Sprachen und Literaturen*” 29, 1911, s. 1–30.
- Kaluża Zenon, „*Holophagus*” z „*Kroniki*” Kadłubka, „*Przegląd Tomistyczny*” 16, 2010, s. 255–289.
- Kaluża Zenon, *Lektury filozoficzne Wincentego Kadłubka. Zbiór studiów*, Warszawa 2014.
- Karp Marek J., *Znajomość kulistości ziemi w Kronice Kadłubka. Próba interpretacji toposu o piłce wysłanej Aleksandrowi przez Dariusza*, „*Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*” 27, 1982, 1, s. 139–148.
- Kürbis Brygida, *Motywy makrobiańskie w Kronice Mistrza Wincentego a szkoła Chartres*, „*Studia Źródłoznawcze. Commentationes*” 17, 1972, s. 67–79.
- Lähnemann Henrike, *The Maccabees As Role Models in the German Order*, w: *Dying for the Faith, Killing for the Faith: Old-Testament Faith-Warriors (1 and 2 Maccabees) in Historical Perspective*, red. Gabriela Signori, Brill, Leiden 2012 (*Brill’s Studies in Intellectual History*, t. 206), s. 177–193.
- Liddell Henry George, Scott Robert, *A Greek-English Lexicon*, <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.04.0057> (dostęp: 1 VI 2024).
- Omont Henri, *Les sept merveilles du monde au Moyen Âge*, „*Bibliothèque de l’École des chartes*” 43, 1882, 1, s. 40–59.
- Onus Athlanteum. *Studia nad Kroniką biskupa Wincentego*, red. Andrzej Dąbrówka, Witold Wojtowicz, Instytut Badań Literackich PAN, Stowarzyszenie „Pro Cultura Litteraria”, Warszawa–Szczecin 2009 (*Studia Staropolskie. Series Nova*, t. 25).

- Pfister Friedrich, *Der Alexanderroman des Archipresbyters Leo*, Carl Winter, Heidelberg 1913 (Sammlung mittellateinischer Texte, t. 6).
- Pfister Friedrich, *Die Entdeckung Alexanders des Großen durch die Humanisten*, w: *Renaissance und Humanismus in Mittel- und Osteuropa: eine Sammlung von Materialien*, red. Johannes Irmscher, t. 1, Akademie-Verlag, Berlin 1962, s. 57–75.
- Pfister Friedrich, *Studien zu spätmittelalterlichen deutschen Alexandergeschichten*, „Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur” 79, 1942, 1/2, s. 114–132.
- Piazzoni Ambrogio M., *Ugo di San Vittore „auctor” delle „Sententiae de divinitate”*, „Studi medievali” 23, 1982, 2, s. 861–955.
- Ross D.J.A., *A check-list of manuscripts of three Alexander texts: the Julius Valerius Epitome, the Epistola ad Aristotelem and the Collatio cum Dindimo*, „Scriptorium” 10, 1956, 1, s. 127–132.
- Rutkowski Rafał, *Dwuwersz o Mieszku III Starym. Przyczynek do erudycji Mistrza Wincentego Kadłubka (IV, 22,5)*, „Studia Źródłoznawcze. Commentationes” 57, 2019, s. 31–45.
- Rutkowski Rafał, *Jak opowiedzieć o zwycięstwie nad Cezarem? Próba nowego spojrzenia na przekaz Mistrza Wincentego (I, 17)*, „Kwartalnik Historyczny” 126, 2019, 3, s. 453–80.
- Rutkowski Rafał, *The Platonic Concept of the Memory of Ancient Deeds in the Chronicles of Master Vincentius and Theodoricus the Monk*, „Acta Poloniae Historica” 112, 2015, s. 109–40.
- Schröder Edward, *Litteraturnotizen*, „Anzeiger für deutsches Altertum und deutsche Litteratur” 53, 1928, 4, s. 186–194.
- Sosnowski Miłosz, *Kilka uwag o srebrnym pierścieniu z inskrypcją z Tumu pod Łęczycą*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 72, 2024, 3, s. 283–300.
- Szwejkowska Helena, *Z dziejów biblioteki kościoła św. Piotra i Pawła w Legnicy jako księżnicy miejskiej i szkolnej*, „Śląski Kwartalnik Historyczny «Sobótka»” 18, 1963, 2, s. 141–150.
- Voorbij Johannes B., *Additions to Ross’s Check-list of Alexander texts*, „Scriptorium” 38, 1984, 1, s. 116–120.
- Writing History in Medieval Poland. Bishop Vincentius of Cracow and the Chronica Polonorum*, red. Darius von Güttner-Sporzyński, Brepols, Turnhout 2017 (Cursor Mundi, t. 28).

Biogram: Antoni Grabowski, dr, pracownik Instytutu Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk. Naukowo zajmuje się kronikami cysterskimi, a także narracjami o *origo gentis*; kontakt: agrabowski@ihpan.edu.pl.

Author: Antoni Grabowski, PhD, employee of the Tadeusz Manteuffel Institute of History, Polish Academy of Sciences. His research interest focuses on Cistercian chronicles, as well as narratives of *origo gentis*; contact: agrabowski@ihpan.edu.pl.